

ภูมิปัญญาสมุนไพรกับปเพณีดำหัวปีใหม่เมือง

สมุนไพรไทยเป็นองค์ความรู้เฉพาะที่อยู่คู่กับคนไทยมาตั้งแต่ในอดีต มีการศึกษาพัฒนา เรียนรู้ ลองผิดลองถูกจนสั่งสมต่อเนื่องเป็นภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาพืชที่เป็นสมุนไพรของไทยนั้นได้กระจายผสมกลมกลืนไปสู่ทุกด้านของวิถีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ อาหาร ศาสนา และพิธีกรรมต่างๆ จนบางครั้งทำให้บุคคลที่ใช้ในปัจจุบันหลงลืมถึงคุณประโยชน์และวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการใช้พืชนั้นๆ มองเห็นแต่เพียงว่าเป็นสิ่งที่ทำให้องค์ประกอบครบถ้วนสมบูรณ์ตามประเพณีที่สืบทอดต่อๆ กันมา

ปเพณีดำหัวปีใหม่เมือง เป็นประเพณีที่สำคัญอย่างยิ่งสิ่งหนึ่งของชาวล้านนาไทยที่ปฏิบัติสืบทอดต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาช้านาน ที่มีการใช้องค์ความรู้สมุนไพรมาผสมผสานกับความเชื่อ พิธีกรรม ปเพณีดำหัวปีใหม่เมืองเป็นประเพณีหนึ่งที่ประกอบอยู่ในเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งเทศกาลสงกรานต์นี้ชาวล้านนา (คนไทยภาคเหนือ) เรียกว่า ปเพณีปีใหม่ (อ่านว่า ปาเพณีปีใหม่) ถือว่าเป็นวันของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างหนึ่ง ในอดีตชาวล้านนาไทยจะถือว่าเดือนเมษายน หรือ เดือน 7 ของภาคเหนือ ซึ่งตรงกับเดือน 5 ของภาคกลาง เป็นเดือนเปลี่ยนศักราชใหม่ตามคติความเชื่อเรื่องจักรราศีที่พระอาทิตย์ได้โคจรจากราศีมีนไปสู่ราศีเมษ เดือน 7 หรือปเพณีปีใหม่เมือง ชาวล้านนาทุกคนรอบคร้วจะมีความสุขสนุกสนานรื่นเริง ทั้งจากกิจกรรมทางศาสนาและพิธีกรรม การละเล่นต่างๆ และเป็นการส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ นอกเหนือจากนั้นยังมีความหมายต่อสมาชิกในครอบครัว เพราะเป็นช่วงที่ครอบครัวจะได้พบปะพร้อมหน้าพร้อมตาโดยมีประเพณีดำหัวเป็นกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ ดังนั้น การเรียนรู้ถึงความเป็นมาของปเพณีปีใหม่เมืองจะทำให้เข้าใจถึงประเพณีดำหัวและภูมิปัญญาสมุนไพรที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมประเพณีได้อย่างชาญฉลาด

ปเพณีปีใหม่เมือง : ประเพณีสงกรานต์ของล้านนา

ปเพณีปีใหม่เมือง เป็นประเพณีที่มีระดับการมีส่วนร่วมในรูปแบบพิธีกรรมระดับผสมผสานตั้งแต่ระดับบุคคลเครือญาติและชุมชน เพราะผู้ที่เข้าร่วมประเพณีหรือประกอบพิธีกรรมจะได้แก่ ชาวบ้านทุกครัวเรือนในหมู่บ้าน ตลอดจนสมาชิกในครัวเรือนใด ๆ ที่ออกจากหมู่บ้านไปประกอบอาชีพต่างถิ่น ก็จะกลับบ้านเพื่อมาร่วมประเพณีนี้

ปเพณีปีใหม่เมือง คือ ประเพณีสงกรานต์ของชาวเหนือ มีวันสำคัญ 3 วัน คือ วันที่ 13 เมษายน เรียกกันว่า สังขานต์ล่อง วันที่ 14 เรียกว่า วันเนา(หรือวันเนา) วันที่ 15 เรียกว่า วันพญาวัน หรือวันเถลิงศก จากประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย ศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ (2532) ได้ศึกษาประวัติความเป็นมาปเพณีปีใหม่เมืองเดิมนั้นเกี่ยวกับการเปลี่ยนจุลศักราช ซึ่งมีในพม่าโบราณ และได้แผ่สู่ล้านนาไทยและไทยภาคอื่นๆ เป็นเวลานานนับพันปีมาแล้ว จุลศักราชนี้เป็นศักราชที่ชาติพม่าเป็นผู้เริ่มตั้งเมื่อ พ.ศ.1181 ปีกุน โดยพระเจ้าแสนกะราชา ซึ่งแต่เดิมบวชเป็นพระและเป็นพระสังฆราช ได้ลาสิกขาออกมาครองราชย์สมบัติ และทรงทำพิธีลบศักราชเมื่อ พ.ศ.1181 ในวันเถลิงศกสงกรานต์ เรียกศักราชที่ตั้งขึ้นใหม่ว่า จุลศักราช ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าอเนรุทอมหาราช แห่งอาณาจักรพุกาม ได้ยกทัพมาปราบแคว้นโยนก และแคว้นไคยไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อประมาณ พ.ศ.1576 และได้นำเอาประเพณีสงกรานต์และการใช้จุลศักราชแบบพม่ามาเผยแพร่ ใช้สืบทอดมาทางโหราศาสตร์ใน

ปัจจุบัน ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองของชาติไทยยุคหนึ่งที่ได้ติดต่อกับต่างประเทศในการทำสัญญากับต่างประเทศครั้งนั้น ปรากฏได้ใช้พุทธศักราชเป็นปีราชการ แต่ประเพณีขึ้นปีใหม่มักใช้วันตรุษสงกรานต์อย่างเดิม เมื่อสิ้นสุริยคติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้ว กรุงศรีอยุธยาเข้าสู่สมัยเสื่อมโทรม และเริ่มใช้ปีจุลศักราชในทางราชการอีกครั้งหนึ่งและใช้ตลอดมาจนกระทั่งถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้ขึ้นปีใหม่เป็นวันที่ 1 เมษายน เริ่มใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2432 เป็นต้นมา ส่วนประเพณีสงกรานต์ยังคงให้มีประจำตลอดไป ครั้นถึงสมัยประชาธิปไตย คณะรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใน พ.ศ.2483 ได้พิจารณาเห็นว่าวันขึ้นปีใหม่ของไทยไม่เหมาะสมกับหลักสากลนิยมของประเทศต่างๆ ทั่วโลก ขนาดจีนและญี่ปุ่นก็ยังถือเอา 1 มกราคมเป็นวันปีใหม่ จึงได้ปรับเปลี่ยนเอาวันขึ้นปีใหม่เป็นวันที่ 1 มกราคม ส่วนประเพณีสงกรานต์คงไว้เช่นเดิม โดยเฉพาะชาวล้านนาได้อนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณี “รดน้ำดำหัว” ทำให้สงกรานต์ภาคเหนือมีความหมายต่อสมาชิกในครอบครัวเครือญาติและชุมชน เป็นที่สนใจของคนต่างถิ่น ทำให้ผู้คนนิยมมาเที่ยวสงกรานต์เมืองเหนือ

ลำดับชั้นปเวณีปีใหม่เมือง

ลำดับชั้นตอนปเวณีปีใหม่เมืองและพิธีกรรมที่สำคัญจะมีอยู่ใน 3 วัน รายละเอียดดังต่อไปนี้

วันที่ 13 เมษายน วันสงกรานต์ล่อง

วันนี้เป็นวันเริ่มต้นของปเวณีปีใหม่ ชาวล้านนาเรียกตามที่ได้มาแต่โบราณว่า เป็นวันสิ้นสุดของศักราชว่าเป็นวันส่งท้ายปีเก่า คือวันที่พระอาทิตย์โคจรไปสู่ตราศีมีนจะย่างเข้าสู่ราศีเมษ ตามความเชื่อแบบล้านนากล่าวกันว่า ในตอนเช้ามีดของวันนี้ปู่สังกรานต์หรือย่าสังกรานต์จะนุ่งห่มเสื้อผ้าสีแดง สยายผมล่องแพตามลำน้ำหรือหาบกระบุงมาโดยเอาความไม่ดีไม่งาม เสนียดจัญไร และความชั่วร้ายต่างๆ มาสู่ชุมชน ดังนั้น ในช่วงเช้ามีดของวันสงกรานต์ล่องจะทำการจุดประทัด ยิงปืน ด้วยเสียงดังสนั่นหวั่นไหวเพื่อขับไล่ปู่หรือย่าสังกรานต์ และเชื่อว่าปืนที่ใช้ยิงขับไล่นั้นจะขลังมีฤทธิ์มีเดชมากขึ้น

ตอนเช้าจะมีการปิดกวาดบ้านเรือนให้สะอาด เก็บเสื้อผ้าเครื่องนอนไปซัก ทำความสะอาดผม ร่างกาย แต่งกายด้วยเสื้อผ้าใหม่ ส่วนผู้ชายก็จะสระสรงพระพุทธรูป พระเครื่องหรือเครื่องรางของขลังต่างๆ ด้วยน้ำมันส้มป่อย ซึ่งตามประเพณีโบราณแล้วกษัตริย์ล้านนาจะต้องทำพิธีสงน้ำ และลงไปทำพิธีลอยเคราะห์ในแม่น้ำ โดยมีเครื่องสักการะและน้ำมันส้มป่อยใส่สรงเตรียมไว้ เมื่อกษัตริย์เสด็จลงมณฑลพิธีแล้วก็จะทรงทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้ไหลไปตามน้ำ ดังนั้น ในวันนี้จึงยังไม่มีพิธีทางศาสนา และการเล่นสาดน้ำก็จะเริ่มเล่นตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

วันที่ 14 เมษายน วันเนา (หรือวันเนา)

เป็นวันที่พระอาทิตย์โคจรอยู่ระหว่างราศีมีนและราศีเมษ ตามประเพณีภาคเหนือถือว่าเป็นวันสำคัญที่ต้องสำรวมจิต เป็นวันมงคลที่จะห้ามไม่ให้มีการพูดคำที่ไม่เป็นมงคล ห้ามด่าทอ ทะเลาะวิวาท และเป็นวันที่เรียกว่า “วันดา” คือ วันที่ต้องเตรียมจ่ายหาซื้อข้าวของเครื่องใช้ทุกอย่างให้เสร็จในวันนี้ เพราะวันรุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันพญาวันจะเป็นวันทำบุญ ส่วนตอนบ่ายจะมีการขนทรายเข้าวัด แล้วนำมาผสมกันก่อเป็นเจดีย์ทรายที่มีตำนานของล้านนาสืบเนื่องจากอดีตในคัมภีร์ธรรมล้านนาว่า

สมัยที่พระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นชายสามัญ ชื่อ “ติสสระ” เป็นคนยากจน ประกอบอาชีพตัดฟืนขาย แต่เป็นผู้ที่ครองตนอยู่ในศีลธรรมอันดี เป็นที่รักใคร่ของคนทั่วไป วันหนึ่งติสสระได้ออกไปตัดฟืนกลางป่า พบเห็นลำธารที่มีหาดทรายขาวละเอียดงดงาม จึงคิดที่จะทำบุญ จึงนำทรายนั้นมาก่อเป็นเจดีย์ แล้วนำเอาเลือดของตนปักเป็นธงบนเจดีย์ทรายนั้น และตั้งจิตอธิษฐานให้บุญกุศลที่ได้จากการก่อเจดีย์ทรายถวายเป็นพุทธานุชาณี ขอให้บรรลุถึงปัจจัยแห่งพระนิพพาน และได้เป็นพระพุทธเจ้าโปรดสัตว์โลก เมื่อติสสระได้บำเพ็ญเพียรบารมีจนบรรลุก็ได้มาเกิดเป็นพระพุทธเจ้าตามจิตอธิษฐาน ขณะเดียวกันคนโบราณลำนานาได้สร้างค่านิยมถึงกุศลที่ได้จากการขนทรายเข้าวัดจะทำให้ได้บุญมากมาย มีปัญญาล้ำแข้งละเอียดเหมือนทราย หนุ่มสาวก่อเจดีย์ร่วมกันจะเป็นเนื้อคู่กันตลอดไป แต่สาเหตุหลักน่าจะมาจากในอดีตวัดต้องการใช้ทรายในการก่อสร้าง เมื่อถึงหน้าแล้งจึงได้ขอแรงศรัทธาขนทรายจากแม่น้ำที่ตื้นเขินเพื่อเตรียมก่อสร้าง และการที่วัดมีพื้นเป็นดินทำให้หญ้าขึ้นกรูกรัง การใช้ทรายเทเป็นพื้นก็จะทำให้หญ้าขึ้นได้ยาก ถอนกำจัดง่าย ดูสะอาดสวยงาม หากมีการเล่นรอน้ำก็ไม่เป็นดินโคลนที่เลอะเทอะเปรอะเปื้อนแก่ผู้ที่มาทำบุญ

นอกจากนี้ยังมีการเตรียมธงทิวต่างๆ ซึ่งเรียกว่า “ตุง” ทำจากกระดาษสีตัดเป็นรูปหลอดลายต่างๆ ติดปลายไม้ เพื่อนำไปปักบนเจดีย์ทรายในวันพญาวัน โดยมีคติความเชื่อว่า การปักตุงบนเจดีย์ทรายนั้นเป็นการทำทานให้ผู้ที่ตายแล้วไปตกนรก เมื่อได้รับผลบุญก็ได้อาศัยชายธงนั้นหอบหิ้วพ้นจากนรกได้

นอกจากนั้นยังเป็นวันที่จะมีการเล่นรอน้ำอย่างหนัก เป็นวันที่สนุกสนานกว่าทุกๆ วัน การรอน้ำจะไม่มีผู้ใดถือโทษโกรธกัน แต่ก็ต้องอยู่ในขอบเขตของศีลธรรมอันดีงาม ไม่ทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่น

วันที่ 15 เมษายน วันพญาวัน (หรือวันมหาสงกรานต์)

วันพญาวัน เป็นวันเถลิงศกเริ่มต้นจุลศักราชใหม่ เป็นวันที่มีการทำบุญทางศาสนา โดยจะเริ่มกันตั้งแต่เช้ามืด ตามลำดับกิจกรรมดังนี้

การทานขันข้าว (อ่าน การตานขันข้าว)

จะเป็นพิธีกรรมเช้าตรู่ที่ชาวบ้านจะเตรียม “ขันดอก” คือพานใส่ดอกไม้และ “ขันข้าว” คือสารบอาหารสำหรับถวายพระ แล้วนำไปทำบุญถวายพระตามวัดที่ตนเป็นศรัทธาอยู่ เป็นการทำทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษหรือญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว นอกเหนือจากการทานขันข้าวหรือถวายสารบอาหารที่วัดแล้ว ยังจะมีการนำสารบอาหารไปมอบแก่บิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย ผู้เฒ่า ผู้แก่ หรือผู้ที่ตนเคารพนับถือที่ยังคงมีชีวิตอยู่อีกด้วย

พิธีดำหัวพระสงฆ์

หลังจากการทานขันข้าวและรับศีลรับพรจากพิธีทำบุญแล้ว จะเป็นการดำหัวพระสงฆ์ โดยโยยาวัจจระจะแจ้งให้ชาวบ้านทราบแล้วนำข้าวของเครื่องใช้สำหรับดำหัวพระสงฆ์ เช่น ขันข้าวตอกดอกไม้ ธูปเทียน น้ำขมิ้นส้มป่อย หมากพลู เมี่ยง หรือบายศรีพุ่มดอกไม้ เป็นต้น ไปวางรวมหน้าพระสงฆ์ ชายอาวุโสเป็นผู้นำประเคนถวายเครื่องดำหัว เมื่อพระสงฆ์รับแล้วให้พรปีใหม่ หลังจากนั้นพระสงฆ์ใช้น้ำขมิ้นส้มป่อยลูบศีรษะและประพรมไปยังชาวบ้านจนถึง เป็นอันเสร็จพิธี ชาวบ้านแยกย้ายกันกลับบ้านรับประทานอาหารเช้า

พิธีทานเจดีย์ทราย (อ่าน พิธีทานเจดีย์ทราย)

หลังจากรับประทานอาหารเช้าเสร็จสิ้นจะมีการถวายทานเจดีย์ทรายที่ได้นำมาก่อไว้ในวันเนา พร้อมทั้งนำช่อตุงที่ได้เตรียมไว้นำตุงไปปักบนเจดีย์ทราย โยงด้ายสายสิญจน์จากเจดีย์ทรายขึ้นไปพันรอบองค์พระพุทธรูปที่เป็นประธานในวิหารแล้วโยงมาวางไว้ในพานดอกไม้ธูปเทียนหน้าพระสงฆ์ กล่าวถวายทานเจดีย์ทราย พระสงฆ์กล่าวรับแล้วให้พระก็เสร็จพิธี

พิธีเสเดาะเคราะห์สืบชะตาราตี

จะเป็นการทำบุญเสเดาะเคราะห์ด้วยการปล่อยนก ปลา หรือปล่อยอนชีวิตสัตว์ และทำพิธีสืบชะตาราตี โดยการนำไม้ที่เป็นง่ามไปค้ำต้นโพธิ์ เรียกว่า “ประเพณีไม้ก้ำสลี” ไม้ค้ำสลีจะมีกรวยดอกไม้ธูปเทียนและกระบอกบรรจุน้ำและทรายผูกมัดติดไปกับไม้ง่ามด้วย โดยมีความเชื่อว่าเป็นการช่วยคำจุนพระพุทธรูปศาสนาให้ยืนยาวต่อไป ไม้ก้ำสลีจะถูกนำไปเข้าพิธีสืบชะตาเสร็จแล้วจึงนำไปตั้งค้ำต้นโพธิ์ใหญ่ที่มีอายุ ซึ่งอยู่ตามวัดต่าง ๆ

ประเพณีสงฆ์น้ำพระพุทธรูป

การสงฆ์น้ำพระเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมาอย่างช้านาน ผู้ที่จะสงฆ์น้ำพระต้องเตรียมขันน้ำหรือสรงใส่น้ำผสมด้วยน้ำหอม ที่เรียกว่า น้ำขมิ้นส้มป่อย โดยปรุงด้วยดอกไม้หอม องค์ประกอบของน้ำที่จะสงฆ์น้ำพระจะประกอบด้วย

1. น้ำสะอาดบริสุทธิ์

2. นำน้ำที่ได้มาแช่ด้วยฝักส้มป่อย ซึ่งถือว่าเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสิ่งขับไล่สิ่งชั่วร้ายให้หมดไป และทำให้มีตบะเดชะสามารถมีกำลังชนะศัตรู

3. นำดอกไม้กลิ่นหอมที่ตากแห้ง ได้แก่ ดอกสารภีและดอกคำฝอย เพื่อให้ น้ำมีกลิ่นหอม

4. ใส่ผงขมิ้น เพื่อให้ น้ำมีสีเหลืองสวยงาม

นำน้ำที่ได้ไปสงฆ์น้ำพระพุทธรูป ขณะเดียวกันน้ำที่ได้จากการสงฆ์น้ำนี้ชาวบ้านจะนำภาชนะมารองรับน้ำที่ไหลผ่านพระพุทธรูปแล้วนำไปผสมน้ำอาบ โดยเชื่อว่าจะทำให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ

ประเพณีดำหัวปีใหม่เมือง

ประเพณีดำหัวเป็นส่วนหนึ่งของปเพณีปีใหม่เมืองที่สำคัญมาก เป็นประเพณีที่เชื่อมโยงถึงความมั่นคงสถาบันครอบครัว และความเคารพในหมู่คณะสังคมเดียวกัน การขอภัย การให้อภัยของบุคคลในสังคม เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีของชาวล้านนา และความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยจะทำในวันพญาวันหรือวันที่ 16 เมษายน ซึ่งถือเป็นวันปากปีปากเดือน คือวันเริ่มต้นปีใหม่ ศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ (2533) ได้ให้ลักษณะของการดำหัวมีอยู่ 3 ประการด้วยกันคือ

1. การดำหัวโดยการสละน้ำส้มป่อย หรือน้ำมนต์ใส่ศีรษะเพื่อขับไล่เสนียดจัญไรสิ่งชั่วร้ายในวันสังขานต์ล่องหรือวันที่ทำพิธีเสเดาะเคราะห์เวลาเจ็บป่วย

2. การดำหัว คือ การสระผมของชาวล้านนาไทย โดยเอาน้ำผสมมะกรูดและใบสมุนไพรร “ใบหมี่” ต้มน้ำสุกมาสระผม

3. การดำหัว คือ การคารวะกราบไหว้ผู้อาวุโสคือบิดามารดา ครูบาอาจารย์ เจ้าเมือง ผู้ปกครองท้องถิ่น ซึ่งตนเคารพนับถือ ได้แก่คน 3 ประเภทคือ

1. ชาตัญญู คือ คนที่มีชาติตระกูลอันสูง มีพระราชา มหากษัตริย์ เป็นต้น
2. คุณุญ คือ คนเจริญด้วยความรู้ เช่น ครูอาจารย์ ผู้ประสิทธิประสาทวิชาแก่ลูกศิษย์ทั้งหลาย

3. วิทยุญ คือ คนเจริญด้วยวัยคือมีอายุยืน มีประสบการณ์มาก

การดำหัวจะประกอบด้วยเครื่องสักการะหรือเครื่องพิธีเพื่อแสดงถึงความเคารพหลายอย่างด้วยกัน อาจแบ่งได้ 2 ประเภทด้วยกัน ได้แก่

1. เครื่องพิธีดำหัวแบบเป็นพิธีการตามประเพณีปีใหม่สงกรานต์สมัยโบราณ

เครื่องสักการะสำหรับพิธีดำหัวแบบเป็นพิธีการตามประเพณีโบราณเพื่อเป็นเครื่องขอขมาและขอพรประกอบด้วย

1.1 สรงใช้น้ำมันส้มป่อย

1.2 พานดอกไม้หรือขันดอก เป็นพานใส่ดอกไม้ มีเทียน 1 คู่ ธูป 1 คู่ ข้าวตอกเทียนธูปที่ทำจากผงหอมมันด้วยกระดาษสี มีขนาดเท่าเทียน ใส่พานเป็นเครื่องสักการะ

1.3 ต้นดอก เป็นพุ่มที่ทำจากไม้หรือทองเหลือง มีลักษณะเป็นโครงสามเหลี่ยมมีโพรงช่องว่างตรงกลางสำหรับสอดเสียบดอกไม้ใบไม้

1.4 หมากสุม เป็นการทำพุ่มจากไม้หรือโครงเหล็ก แล้วนำผลหมากที่ใช้เคี้ยวผ้าเป็นซีกแล้วเสียบร้อยด้วยเชือกปอหรือด้ายเป็นพวง นำพวงหมากผ้าซีกที่ร้อยเป็นเส้นมาคลุมบนพุ่มไม้หรือโครงเหล็ก

1.5 หมากเบ็ง เป็นการทำพุ่มจากไม้หรือทองเหลืองเป็นโครงร่างสูง 1 ศอก นำหมากดิบหรือหมากสุกที่เป็นลูก จำนวน 24 ลูก มาผูกติดกับโครงโยงหมากไว้กับโครงพุ่ม หมาก 24 ลูก หมายถึง เครื่องหมายแห่งปัจจัย 4 ที่ปรากฏในอิทธิธรรม 7 คัมภีร์ เรียกว่า มหาปฏฐาน เพื่อแสดงถึงความจริงที่ปรากฏในรูปสภาวะธรรม

1.6 สรวยหมากสรวยพลู คือ การนำเอาหมากพลู ยาสูบ เบื่ออกก้อ รวมกันห่อด้วยใบตองตึงเป็นรูปกรวยแหลมสำหรับตั้งไว้ในถาดหรือสรง

1.7 เครื่องบริโภคร่างๆ เช่น มะพร้าว ขนมหั่น ก้อย มะม่วง พริก กล้วย ฯลฯ

1.8 เครื่องอุปโภคต่างๆ เช่น ผ้าเช็ดตัว ผ้าเช็ดหน้า เสื้อกางเกงสะดอ ผ้าถุง ฯลฯ

การดำหัวลักษณะนี้มักจะแท้เป็นขบวนไปดำหัว ในระดับชุมชนหรือกลุ่มคณะ เมื่อถึงก็จะยกเครื่องสักการะประเคนแก่ผู้ใหญ่ พร้อมกับกล่าวคำขอขมา จากนั้นผู้ใหญ่ก็จะให้พรซึ่งเป็นการกล่าวอโหสิกรรมแก่ผู้มาดำหัว อบรมสั่งสอนให้กระทำความดี มีความสามัคคี ให้โอวาทต่างๆ และท้ายที่สุดเป็นการอวยพรให้พร ผู้ใหญ่จะจุ่มมือลงในสรงน้ำมันส้มป่อยแล้วนำมาลูบที่ศีรษะก็เป็นการเสร็จ หลังจากนั้นผู้ใหญ่ก็จะนำของกินที่เตรียมไว้มาต้อนรับรับขวัญหรือพูดคุยพอสสมควรแก่เวลาจึงกลับ

2. เครื่องพิธีดำหัวแบบทั่วไป

เครื่องพิธีที่ประกอบการดำหัวแบบทั่วไปจะเป็นเครื่องเคารพที่หาได้ง่ายไม่เน้นการประดิษฐ์หรือการประดับ ซึ่งนิยมทำในการดำหัวคารวะผู้เฒ่าผู้แก่ บิดามารดา ญาติพี่น้องอาวุโสหรือผู้ที่เคารพนับถือในระดับครอบครัว ประกอบด้วย

2.1 สลึงใส่น้ำมันสัปปาย

2.2 พานดอกหรือขันดอก ประกอบด้วย ดอกไม้ ธูป เทียน ข้าวตอก

2.3 เครื่องบริโภค เช่น หมากเมี่ยง บุหรี่ ผักและผลไม้ตามฤดูกาล ฯลฯ

2.4 เครื่องอุปโภค เช่น ผ้าถุง ผ้าชะม้า ผ้าเช็ดตัว เสื้อ ฯลฯ

นำเครื่องพิธีเหล่านี้มาจัดวางในถาดหรือภาชนะที่ดูเรียบร้อยสวยงามนำไปคารวะดำหัวผู้ใหญ่ เมื่อผู้ใหญ่รับประเคนก็จะให้พร เมื่อให้พรเสร็จผู้ใหญ่ที่รับการดำหัวก็จะเอามือจุ่มในสลึงน้ำมันสัปปายแล้วลูบศีรษะ เป็นพิธีว่าได้ดำหัวเสร็จแล้ว ต่อจากนั้นก็อาจจะสงฆ์ท่านที่เคารพ หรืออยู่พูดคุยจนถึงเวลาอันควรก็ลากลับ

ภูมิปัญญาสมุนไพรในเพณีดำหัวปีใหม่เมือง

จากลำดับขั้นตอนของประเพณีสงกรานต์หรือเพณีปีใหม่เมืองจะสังเกตได้ว่า เครื่องพิธีที่สำคัญอย่างหนึ่งในพิธีที่สำคัญของการสงฆ์น้ำหรือรดน้ำดำหัวที่จะขาดไม่ได้ นั่นคือ น้ำมันสัปปาย ซึ่งน้ำมันสัปปายที่ปรุงขึ้นมาจากองค์ความรู้ในด้านสมุนไพรที่สะสมสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน แต่จากการที่นำเอาองค์ความรู้ไปผูกพันกับความศรัทธา ความเชื่อทางศาสนาหรือตำนานชาดก ทำให้คนในปัจจุบันเห็นคุณค่าของน้ำมันสัปปายเพียงแค่เครื่องประกอบที่ทำให้พิธีกรรมสมบูรณ์เท่านั้น ทั้งๆ ที่จริงแล้วสรรพคุณของน้ำมันสัปปายได้แฝงคุณค่าของความเป็นสมุนไพรบำบัดรักษาโรคได้อย่างเหมาะสมกับสภาพเขตร้อนของประเทศไทย

องค์ประกอบของน้ำมันสัปปาย

1. น้ำสะอาดบริสุทธิ์
2. ผักสัปปาย
3. ขมิ้นผงแห้ง
4. ดอกสารภีแห้ง
5. ดอกคำฝอยแห้ง

ความเชื่อกับสรรพคุณสมุนไพร

รูปแบบการใช้ประโยชน์ของน้ำมันสัปปายนั้นเป็นไปตามตำนานหรือความเชื่อผนวกกับองค์ความรู้ด้านสมุนไพรและการปรุงแต่งให้มีรูปและกลิ่นที่สดชื่นทั้งผู้ทำการรดน้ำดำหัวและผู้รับการดำหัว น้ำมันสัปปายจัดว่าเป็นน้ำปรุงประเภทหนึ่งที่ผสมผสานสมุนไพรหลายๆ ชนิดรวมกันพืชสมุนไพรที่ใช้ในน้ำมันสัปปายอาจจำแนกได้ 2 ลักษณะตามวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อสรรพคุณทางยา ได้แก่ สัปปายและขมิ้น 2. เพื่อปรุงแต่งให้สวยงามและมีกลิ่นหอม ได้แก่ ดอกคำฝอยและดอกสารภี ซึ่งความเชื่อสรรพคุณและลักษณะทางพันธุพืชของสมุนไพรแต่ละชนิดมีดังนี้

1. ส้มป่อย ชื่อวิทยาศาสตร์ *Acacia rugata* Merr.

วงศ์ MIMOSACEAE

ชื่ออื่น ส้มขอน(ไทยใหญ่แม่ฮ่องสอน) ส้มขอน (จันทบุรี) ส้มป่อย(ทั่วไป)

ต้นส้มป่อยถือเป็นพืชหลักที่ใช้ประกอบในพิธีในการรดน้ำดำหัว โดยมีความเชื่อตามตำนานพรหมจักรชาดกไว้ว่า “ในการต่อสู้ระหว่างทศพรและทศพรพิในเรื่องราวเกียรตินั้น คราวหนึ่งทศพรพิได้ต้นทศพรพิซึ่งมีกำลังถอยไปกระแทกกับเครือเถาส้มป่อย ผลส้มป่อยตกลงมาถูกตัวทศพรพิทำให้ได้รับกำลังขึ้นมาน่าประหลาด ทำให้มีกำลังที่จะต้นทศพรพิถอยไปถูกต้นมะขามป้อม พอถูกมะขามป้อมตกลงมาถูกตัวทศพรพิ ก็เกิดอาการอ่อนเปลี้ยเพลียแรง จึงถูกทศพรพิขวิดถึงแก่ความตาย” จากตำนานดังกล่าวทำให้เกิดความเชื่อว่า เมื่อนำฝักส้มป่อยมาแช่ในน้ำเพื่อทำน้ำมนต์ แล้วนำน้ำนั้นประพรมผู้ใดจะทำให้ผู้นั้นมีเดชะ มีกำลังสามารถเอาชนะศัตรู หรือหากนำมาใช้ในพิธีรดน้ำดำหัว โดยแช่น้ำแล้วรดศีรษะก็จะทำให้ผู้ที่ได้รับการรดน้ำดำหัวนั้นมียานาจอาชนะศัตรู สามารถขับไล่สิ่งชั่วร้ายหรือเคราะห์กรรมต่าง ๆ ให้แคล้วคลาดหมดไป เมื่อผู้ที่ได้รับการรดน้ำดำหัวเสร็จสิ้นก็จะนำน้ำขมิ้นส้มป่อยนั้นประพรมแก่ผู้ที่มารดน้ำดำหัว ก็จะทำให้ผู้ที่ถูกประพรมได้กำจัดสิ่งชั่วร้ายให้หมดไปเช่นกัน

สรรพคุณทางยา

ฝัก มีรสเปรี้ยว ต้มหรือแช่น้ำสระผมแก้รังแค ต้มแล้วพอกหรือชุบสำลี แก้โรคผิวหนัง มีสารกลุ่มซาโปนินสูงถึง 20% เมื่อตักกับน้ำจะเกิดฟองที่คงทนมาก ต้มหรือบดกินเป็นยาถ่าย ขับเสมหะ แก้ไอ แก้ไข้จับสั่น ช่วยชะล้างสิ่งสกปรกและเพิ่มภูมิต้านทานโรคให้กับผิวหนัง มีฤทธิ์เป็นกรดอ่อน เมื่อแช่น้ำแล้วไปรดหรือสรงน้ำพระพุทธรูปที่ทำจากโลหะทองเหลืองจะทำให้พระพุทธรูปมีความสวยงามเป็นมันวาว กำจัดสนิม เปลือกต้น มีรสขมเปรี้ยวเผ็ดปร่า เจริญอาหาร ขับเสมหะ แก้ไอ แก้ซางเด็ก ดอก มีรสเปรี้ยวฝาดมัน แก้เส้นเอ็นที่พิการให้สมบูรณ์ ใบ มีรสเปรี้ยวฝาดเล็กน้อย นำมาต้มดื่มถ่ายเสมหะ ถ่ายระดูขาว แก้บิด แก้โรคตา ต้มประคบให้เส้นเอ็นอ่อน ใช้เป็นส่วนผสมในยาอบสมุนไพรช่วยกำจัดเชื้อผิวหนังที่เสื่อมและบรรเทาโรคผิวหนัง ใบส่วนยอดนำมาปรุงเป็นอาหาร แกงกับปลาหรือทำให้ต้มปลา มีรสเปรี้ยว

ลักษณะทางพันธุพืช

ลำต้นเป็นไม้พุ่มเลื้อย ตามลำต้น กิ่งก้านใบมีหนาม มักจะเจริญงอกงามตามที่รกร้างว่างเปล่า และป่าละเมาะทั่วไป ใบ เป็นใบประกอบขนนกสองชั้น ใบย่อยรูปขอบขนาน ปลายและโคนมน มีขนาดเล็ก ฝัก มีลักษณะแบนยาวคล้ายถั่วลิสง แต่มีสีน้ำตาลดำ ขอบเป็นคลื่น รีย่น ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ด

ลักษณะใบประกอบต้นส้มป่อย

ฝักต้นส้มป่อย

รูปร่างใบส้มป่อย

ต้นส้มป่อย

ลำต้นที่มีหนามของต้นส้มป่อย

การจัดเรียงใบต้น

2. ขมิ้นชัน ชื่อวิทยาศาสตร์ *Curcuma longa* L.

ชื่อวงศ์ ZINGIBERACEAE.

ชื่ออื่น ขมิ้น(ทั่วไป) ขมิ้นแกง ขมิ้นหยวก(เชียงใหม่) ขมิ้น(ใต้)

สะยอ(กระเหรี่ยงแม่ฮ่องสอน)

ชื่อสามัญ Turmeric

ขมิ้นถือว่าเป็นส่วนผสมสำคัญในน้ำมันสัปปายะที่ปรุงให้ใช้ในพิธีรดน้ำดำหัวมีสีเหลืองที่สวยงาม แต่แท้ที่จริงแล้วขมิ้นเป็นสมุนไพรพื้นฐานที่สำคัญชนิดหนึ่ง ซึ่งมีสรรพคุณในการลดการอักเสบและยับยั้งการเจริญเติบโตของแบคทีเรียเป็นอย่างดี เนื่องจากมีสาร curcumin และ p-tolylmethylcarbinol ซึ่งสรรพคุณของขมิ้นชันมีดังนี้

สรรพคุณทางยา

เหง้าแก่จัด มีรสฝาดเผื่อน กลิ่นหอม ลดอาการอักเสบจากแมลงกัดต่อย มีน้ำมันหอมระเหยที่มีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญเติบโตของแบคทีเรียทำให้เกิดหนอง ใช้รักษาสิวหัวหนอง ฆ่าเชื้อแบคทีเรียต้านอักเสบ จะช่วยกระตุ้นการสร้างเซลล์ เพราะหลังจากการอักเสบลดลงสิิวหัวหนองจะทำให้เกิดรอยบุ๋มบนผิวหนัง ขมิ้นชันจะทำให้รอยบุ๋มหายเร็วขึ้น เหง้าขมิ้นสด 50 กรัม (หรือแห้ง 10 กรัม) ผสมน้ำ 100 cc. หมักไว้ 24 ชั่วโมง กรองเอาน้ำไปโซลเมเส้นผมทิ้งไว้ 1 ชั่วโมง สระล้างออก พบว่า เหาจะตาย 40% ใช้รักษาฝี แผลพุพอง สารสกัดขมิ้นชันมีฤทธิ์ฆ่าเชื้อราที่เป็นสาเหตุของโรคกลาก ใช้ป้องกันและรักษาแผลในกระเพาะอาหาร

ลักษณะทางพันธุ์พืช

เป็นไม้ล้มลุก อายุหลายปี ชอบดินร่วนซุย อากาศร้อนและความชุ่มชื้นในเวลา กลางคืน ใบเดี่ยวขนาดใหญ่ ก้านใบยาว ใบเหนียว เรียวและปลายแหลม กว้าง 12-15 เซนติเมตร ยาว 30-40 เซนติเมตร มีลำต้นเทียมอยู่บนดินสูง 70-90 เซนติเมตร เหง้าใต้ดินรูปไข่ไม่มีแขนง รูปทรงกระบอกออกด้านข้าง 2 ด้าน เนื้อในสีเหลืองส้ม กลิ่นฉุน ออกดอกเป็นช่อก้านช่อแทงมาจากเหง้าใต้ดินโดยตรง ยาว 7-15 เซนติเมตร ก้านช่อดอกกลมยาว ช่อดอกเป็นรูปทรงกระบอก ดอกย่อยสีเหลืองอ่อน มีกลีบประดับสีเขียวอมชมพู บานครั้งละ 2-3 ดอก ทุกดอกมีใบประดับย่อย ผลรูปกลม มี 3 พู ส่วนที่นำไปใช้ได้แก่ เหง้าที่แก่จัด มีอายุ 9-10 เดือน การเก็บเหง้าควรเก็บในช่วงฤดูหนาวถึงปลายฤดูร้อน (ตุลาคม-เมษายน) จะเป็นการเก็บเกี่ยวในช่วงที่แล้งมีน้ำน้อย เนื่องจากจะสะสมปริมาณสาร curcumin และน้ำมันหอมระเหยที่ค่อนข้างสูง ขยายพันธุ์โดยใช้เหง้า

ต้นขมิ้น

ลำต้นเทียมและเหง้าขมิ้น

ใบขมิ้น

เหง้าขมิ้น

การแตกต้นอ่อนจากเหง้าของขมิ้น

ภาพตัดขวางเหง้าขมิ้น

3. คำฝอย ชื่อวิทยาศาสตร์ *Carthamus Tinctorius* Linn.

ชื่อวงศ์ COMPOSITAE

ชื่ออื่น ดอกคำ ค่ายอง คำ

ชื่อสามัญ Safflower.

เป็นพันธุ์ไม้ที่มีถิ่นกำเนิดในตะวันออกกลาง แต่ปลูกได้ดีทางภาคเหนือของประเทศไทย ที่มีอากาศแห้งหนาวเย็น จึงได้นำดอกของต้นคำฝอยมาใส่ในน้ำมันสั้มป่อย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มสีส้มให้กับน้ำมันสั้มป่อย โดยจะมีสีแดงสั้มดูสวยงาม ในขณะที่เดียวกันดอกคำฝอยก็มีฤทธิ์ทางสมุนไพรด้วยเช่นกันดังนี้

สรรพคุณทางยา

ดอกคำฝอยช่วยลดการปวดบวมจากการหกล้มหรือถูกระแทก ใช้น้ำต้มจากดอกคำฝอย เข้มข้นผสมเหล้าทาถูในบริเวณที่ปวดบวม ใช้ป้องกันแผลกดทับ ใช้ดอกคำฝอย 3 กรัม แช่วั้นเป็นสีแดงนำไปถูทาบริเวณกดทับ ครั้งละ 10-15 นาที รักษาแผลกดทับใช้ดอกคำฝอย 500 กรัม ใส่ น้ำ 7 ลิตร ต้ม 2 ชั่วโมง จนดอกคำฝอยเปลี่ยนเป็นสีขาว ตักกากออก ใช้ไฟอ่อนเคี่ยวจนเหนียวเป็นกาว ทาบนผิวหนังที่อักเสบหรือปิดแผลกดทับ โดยเปลี่ยนยาวันละ 1-2 ครั้ง นอกจากนั้นดอกคำฝอยยังสามารถใช้รับประทานโดยการชงหรือต้มกับน้ำ โดยตำราจีนระบุว่าดอกคำฝอยมีรสเผ็ดอุ่นเข้าเส้นหัวใจ ตับ ทำให้ช่วยให้เลือดหมุนเวียนดีขึ้น รักษาประจำเดือนไม่มาหรือมาน้อยๆ ช่วยคลายกล้ามเนื้อและลด คลอเลสโตรอล เพราะมีสาร safflower yellow ที่สามารถละลายน้ำได้ ช่วยบำรุงประสาทหัวใจ แก้ตีเฟิกการ ขับเหงื่อ ระวังประสาท บำรุงโลหิตแก้ตีชาน แก้ไขข้ออักเสบ บรรเทาหวัดน้ำมูกไหล

ลักษณะทางพันธุ์พืช

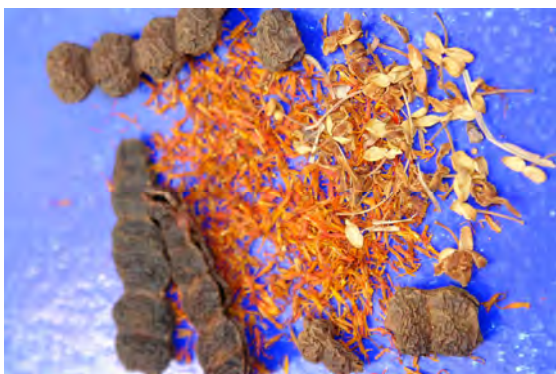
เป็นพืชล้มลุกฤดูเดียว สูง 40-130 เซนติเมตร ลำต้นเป็นสัน ระบบรากลึกและแข็งแรง ไม่ชอบที่ลุ่มน้ำท่วมขังหรือชื้นแฉะ ชอบดินร่วนปนทราย ทนเค็มและแรงได้ดี ใบเดี่ยวรูปหอก ขอบใบหยัก ปลายเป็นหนามแหลม ดอกช่อเป็นกระจุก มีดอกย่อยเล็กๆ บานใหม่มีสีเหลือง แล้วเปลี่ยนเป็นสีส้มแดง กลีบดอกสีส้มหรือแดง การใช้ประโยชน์จะใช้ 2 ส่วน คือ กลีบดอก เก็บเมื่อดอก บานในช่วงเช้าหรือบ่ายแก่ สามารถเก็บทุกวันหรือ 2-3 วันต่อครั้ง เมล็ด เก็บเมื่อลำต้นใบและช่อดอกแห้งเป็นสีน้ำตาล นำเอากะเปาะดอกมาตากแดด 2-3 วันให้แห้งสนิท ใช้ไม้ตีกะเปาะจะแตกออกได้ เมล็ด ขยายพันธุ์โดยการใช้เมล็ด นำเมล็ดแช่น้ำ 1-2 คืนก่อนปลูก ปลูกในช่วงเดือนตุลาคม – มกราคม (ปลายฤดูฝนต้นฤดูหนาว) อายุถึงช่วงให้ผลผลิตได้ใช้เวลา 3 เดือนสำหรับกลีบดอก และ 4-5 เดือนสำหรับเมล็ดโดยเก็บเกี่ยวในฤดูแล้ง

ดอกคำฝอยแห้ง

เครื่องรตน้ำดำหัวประกอบด้วยฝักส้มป่อย
ดอกพิกุล ดอกคำฝอย ขมิ้น

สีส้มแดงที่ได้จากดอกคำฝอยและขมิ้น

4. สารภี ชื่อวิทยาศาสตร์ *Mammea siamensis* (Mig) Anderson.

ชื่อวงศ์ GUITIFERAE

ชื่ออื่นๆ สารภีแนน(เหนือ) ทรพี สร้อยพี(ใต้)

สารภีเป็นส่วนประกอบของน้ำมันส้มป่อยมาตั้งแต่อดีตโดยใช้ในส่วนของดอกนำมาปรุงน้ำมันส้มป่อย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีกลิ่นหอมชื่นใจ นับว่าเป็นพืชชนิดเดียวที่ไม่มีสรรพคุณออกฤทธิ์ในการบรรเทาหรือรักษาโรคผิวหนัง แต่ก็ถือว่าเป็นพืชสมุนไพรชนิดหนึ่งที่มีสรรพคุณทางยาดังนี้

สรรพคุณทางยา

ใช้ดอกสารภีแห้งในการปรุงยาเพื่อบำรุงหัวใจให้ชุ่มชื้นและเพิ่มกำลัง โดยดอกมีรสหอมเย็น แก้โลหิตพิการ แก้ไข้พิษร้อน เจริญอาหาร บำรุงหัวใจ ชูกำลัง มีสารช่วยขยายหลอดเลือด เกสรมีรสหอมเย็นบำรุงครรภ์ ทำให้ชื่นใจ แก้ไข้ ดอกตูมใช้ย้อมผ้าไหมให้สีแดง

ใบ เปลือก ลำต้น และเมล็ดแก่ มีคุณสมบัติในการฆ่ากำจัดแมลง เป็นพืชทางสัมผัสฆ่าแมลงจำพวกเพลี้ยอ่อน หนอนใยผัก หนอนผีเสื้อกะหล่ำ หนอนแตงเทศ เป็นต้น

ลักษณะทางพันธุ์พืช

เป็นไม้ยืนต้นไม่ผลัดใบ สูง 10-20 เมตร เรือนยอดเขียวเข้มรูปไข่แผ่กว้าง ลำต้นสั้น ใบเดี่ยวเรียงสลับรูปไข่แกมขอบขนาน ใบอ่อนสีม่วง ใบแก่สีเขียวเข้มด้านบน ด้านล่างเขียวเหลือง ผิวใบเกลี้ยง แผ่นใบหนาและเหนียวคล้ายหนัง มีเส้นใบย่อยแบบร่างแหเห็นชัดทั้งสองด้านเมื่อใบแห้ง ดอกสีขาวหรือเหลืองอ่อนมีกลิ่นหอม เป็นดอกแบบแยกเพศแยกต้นดอก ดอกออกเป็นดอกเดี่ยวหรือเป็นช่อแบบกลุ่ม กระจุกตามกิ่งก้านแก่ๆ หรือลำต้น กลีบดอกมี 4 กลีบ เกสรตัวผู้มีสีเหลืองจำนวนมาก (60-92 อัน) รวมอยู่กลางดอก ดอกบานไม่พร้อมกันและบานเพียงวันเดียว ดอกกลิ่นหอมแรงมีกลิ่นในช่วงเวลาตอนค่ำถึงสายของวันรุ่งขึ้น ออกดอกช่วงมกราคม-มีนาคม เปลือกลำต้นมีสีน้ำตาลออกเทา ผิวเรียบหรือมีร่องเล็กน้อย เปลือกในสีแดงเข้ม มียางเล็กน้อยสีเหลืองอ่อน ผลมีสีเหลืองส้ม ผลสดแบบมีเนื้อ เมล็ดเดี่ยวรูปไข่ปลายเป็นติ่งเล็ก แยกได้ 2 พู เปลือกมียางสีขาว เนื้อสีเหลืองรสหวาน มีเปลือกบางหุ้ม แต่ถ้าแกะดูกล่มจะมีรสขม มี 1 เมล็ดทรงกระสวย ผลแก่ช่วงกุมภาพันธ์-เมษายน ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ดมักใช้เวลาไม่น้อยกว่า 2 เดือน ต้นกล้าจึงเริ่มออก ขึ้นได้ดีในดินทั่วไปในที่รำไรหรือแสงแดดจัด ทนลมได้ดี มักไม่ค่อยพบในป่าเพราะผสมเกสรยากมักเป็นไม้ปลูกประดับ

ต้นสารภี

ลักษณะของลำต้นสารภี

กิ่งและใบต้นสารภี

ดอกต้นสารภี

ผลสารภี

น้ำมันสัปปะยจากภูมิปัญญาสู่ปณิ

จากองค์ประกอบของชนิดพืชที่นำมาใช้ในการปรุงน้ำมันสัปปะย จะเห็นได้ว่าน้ำมันสัปปะยนั้นมีกลิ่นที่หอมชื่นใจ ที่ได้จากดอกสารภี มีสีสนิสีแดงส้มที่สวยงาม จากดอกคำฝอย มีสรรพคุณทางยาที่สามารถแก้โรคผิวหนัง ชโลมหรือสระผมแก้รังแค รักษาแผลพุพอง ฝีหนอง ลดการอักเสบ สามารถฆ่าเชื้อแบคทีเรีย และเชื้อราที่เป็นสาเหตุของโรคผิวหนังที่ได้จากฝักสัปปะยและขมิ้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าปณิรดน้ำดำหัวปีใหม่เมื่อนั้นนอกจากจะเป็นประเพณีที่สำคัญในการเชื่อมโยงและสร้างบรรทัดฐานทางสังคมในการเคารพนบต่อผู้ใหญ่และผู้มีพระคุณแล้ว องค์ประกอบที่ทำให้พิธีสมบูรณ์นั้นคือ น้ำมันสัปปะยที่ใช้ในการรดน้ำดำหัว ก็ยังเป็นภูมิปัญญาการใช้พืชพันธุ์ไม้ป่าท้องถิ่นที่มีสรรพคุณทางยา เหมาะสมต่อการดำเนินพิธีกรรม ที่เกิดประโยชน์ทั้งต่อผู้ที่ได้รับการรดน้ำดำหัวและผู้ที่ทำการรดน้ำดำหัว สอดคล้องกับสภาพอากาศของประเทศไทย ที่ถือว่าเป็นการผสมผสานขององค์ความรู้ที่ยิ่ง และควรที่จะรักษาประเพณีอันดีงามที่ทรงคุณค่าให้เกิดอย่างต่อเนื่องตลอดไป